

Beeldhouwen onder Stalin

'Van Stalin kun je echt rijk worden, maar dat stond ver van me af.' Mar Oomen ontmoet de Moskouse beeldhouwster Olga Kuinikhidze.



'Soms zit ik urenlang te worstelen met een neus. Maar dan komt er een bepaald ritme in de melodie; een pauze-slag, en hup, met één streek heb ik de neus zoals die moet zijn'. In haar atelier, met Tjajkovsky op de achtergrond, voelt de 92-jarige beeldhouwster Olga Kuinikhidze zich op haar best. 'Als ik aan het werk ben en naar muziek luister, vergeet ik dat ik hongerig ben, het koud heb, vergeet ik alles'.

Vijftien verdiepingen lager, in haar éénpersoonskamer in een flat waar alleen kunstenaars wonen, in het noorden van Moskou, probeert ze te vertellen over haar leven. Ze vindt het moeilijk. 'Vóór de perestrojka zei je niet wat je dacht, of alleen aan iemand die je al jarenlang kende. Daarbij is het al een hele opgave om een boek van tachtig bladzijden na te vertellen, laat staan een leven van tachtig jaar'. Olga illustreert haar verhalen met talloze foto's, teksten, opdrachten in boeken, bedankbriefjes van opdrachtgevers, diploma's en studiegidsen van de opleidingen die ze heeft gevolgd. Na enkele uren zijn de vloer en tafel bezaaid met decennia oude documenten.

Olga Kuinikhidze is geboren in 1898 in Vitebsk, Wit-Rusland. Haar vader stamt af van een, later verarmd, Georgisch vorstengeslacht. Hij was kolonel, vocht in de oorlog tegen Japan. In 1914 overleed hij. Haar moeder, van Poolse afkomst, verhuisde na zijn dood met Olga en de vier andere kinderen naar Boguslav, een plaatsje vlakbij Kiev.

'Daar werd Anton Zaporozjets, de broer van de revolutionair Peter Zaporozjets, een vriend van Lenin, verliefd op mij. Ons gezin viel natuurlijk op en ik was mooi. In 1918 trouwde ik met Anton. Het was een rare tijd, veel herrie, voortdurend oorlog. Veel discussies en bijeenkomsten'. Olga laat een foto zien met Lenin en een aantal vrienden, leden van de Bond voor de Bevrijding van de Werkende Klasse. De revolutionair Zaporozjets staat erop en Krisjanovsky, de enige op de foto die de terreur onder Stalin heeft overleefd en met wie Olga nog contact heeft. De overigen zijn gearresteerd, gevlucht of gek geworden.

Olga wil niet veel kwijt over deze periode. 'Vroeger, na de destalinisatie, waren zij helden, zoals iedereen die een rol had gespeeld in de revolutie. Nu worden revolutionairen verguisd of doodgezwegen. We kunnen beter niet over hen praten.' Ook over haar man Anton wil ze niet veel vertellen. In 1936 is hij gearresteerd, in 1942 'geliquideerd' door de partij, zij weet nog steeds niet waarom. Olga praat liever over haar beeldhouwwerk.

Al sinds haar veertiende maakt ze beelden van mensen, in klei, gips, brons, marmer of kalksteen. Haar sculpturen zijn aangekocht door musea in de Sovjet-Unie. In opdracht van wetenschappelijke instituten en theaters hebben bekende persoonlijkheden voor Olga geposeerd. In een Moskous metrostation hangt een reliëf van haar; het museum van het Medische Rode Leger heeft al haar werk uit de tweede wereldoorlog gekocht. Nu is Olga bezig met een buste van de in Rusland populaire protestzanger Visotski.

Foto Mar Oomen

Van 1925 tot 1930 studeert Olga beeldhouwen en monumentalisme aan de kunstacademie van Moskou. Vera Muchina, in de Sovjet-Unie beroemd om haar beeld van een arbeider en boerin die met hamer en sikkel strijdvaardig voorwaarts treden, geeft haar in die tijd les. Op het rooster staan onder meer: bewerking van marmer, brongieten, kunstgeschiedenis, maar ook dialectisch materialisme, politieke economie en zelfs artillerie, oorlogsadministratie en militaire tactiek. 'Ach ja, vooral de jongens waren in die militaire vakken geïnteresseerd, zij moesten later in dienst. De meisjes hoorden het maar een beetje aan'.

De stijl waarin ze wordt onderwezen, noemt Olga nu technisch realistisch. Het is de tijd waarin Stalin het socialistisch realisme invoert. Alleen kunst die begrijpelijk is voor het volk, die het socialisme en de geschiedenis van de Sovjet-Unie verheerlijkt, is toegestaan. Abstracte kunst is uit den boze, net als het realisme dat de werkelijkheid niet idealiseert of personen niet heroïsch afbeeldt. Olga heeft er weinig problemen mee gehad. 'Je moet toch eerst de basis kennen, goed realistisch werk kunnen afleveren voordat je kunt experimenteren. Ik ben ook nooit geïnteresseerd geweest in abstract werk. Ik had nooit Picasso kunnen zijn. Mensen, want ik beeld alleen mensen uit, zijn mooi genoeg zoals ze eruit zien'. Maar socialistisch realistisch wil ze haar werk niet noemen. Ook die term is inmiddels taboe in de Sovjet-Unie. 'Ik werk zoals ik de wereld zie. Als ik iemand wil uitbeelden, probeer ik eerst een analyse van de binnenkant te maken, de ziel van iemand te ontdekken. Daarom is het belangrijk dat mensen voor mij poseren. Op basis van een foto kan ik niet werken'.

‘Ik had nooit Picasso kunnen zijn’

In 1932 wordt Olga lid van de in dat jaar opgerichte officiële Kunstenaarsbond. Alle andere kunstenaarsorganisaties zijn verboden. Kunstenaars kunnen voortaan alleen via de officiële bond aan materialen komen, opdrachten bemachtigen, aan tentoonstellingen meedoen en in principe een atelier krijgen. Olga echter niet. Als haar man in 1936 wordt gearresteerd, moet ook zij haar huis uit. Ze krijgt met zestien andere beeldhouwers een kerk toegewezen. Maar, ook al is het als straf bedoeld – in de kerk is er in het begin nog niet eens water – ze heeft de tijd van haar leven. Als in 1957 haar overleden man wordt gerehabiliteerd en haar een huis wordt aangeboden, wil ze niet meer uit de kerk weg. 'Waar in Moskou vind je zulke mooie ruimtes, zo hoog, zo ruim?' In 1958 trouwt Olga opnieuw. Met Nikolai Volkov, een bekende kunsthistoricus en kunstenaar. Hij komt bij haar wonen. Volkov heeft dan al twee volwassen kinderen. Olga heeft zelf nooit kinderen

kunnen krijgen. 'Ik denk dat mijn leven daarvoor te onrustig was. Ik heb twee keer tyfus gehad, ben drie keer zwanger geweest. Maar het is nooit gelukt.' Aan het huwelijk met Volkov komt een eind als hij in 1974 onverwacht aan een hartaanval overlijdt.

'Elke vrouw kan zich wensen met een kunstenaar getrouwd te zijn. Nikolai was een verstandige, intelligente man. We hebben samen een fantastische tijd gehad.' Olga laat een foto zien van hen beiden in een bootje aan de kant van een meer, verscholen onder een paar bomen. 'Het was een hele warme zomer, die boot was zijn werkkamer. Nikolai was bezig met zijn boek *Gedachten over de kunst*. Net toen deze flat voor kunstenaars klaar was, is hij overleden'. Olga zwijgt een tijdje. 'Het is allemaal moeilijk geweest. Altijd gingen er mensen dood. Ik ben blij dat ik kunstenaar ben. Met muziek, in mijn atelier, beleef ik mijn gelukkigste momenten.'

Olga schuifelt naar de keuken. Ze gaat thee zetten. Een kwartier later staan er allerlei heerlijkheden op tafel: bladerdeeg gevuld met kool, brood, worst, kaas, koekjes en natuurlijk een schaal vol met snoepjes. 'Dat komt allemaal uit de winkel van de Kunstenaarsbond. Elke week komt er iemand langs met een pakket.' Olga leeft van een pensioen. 'Vroeger verdiende ik mijn geld met opdrachten. Je hoorde dat een of ander instituut een beeld wilde hebben. Je schreef je in, of je werd benaderd. Je maakte een ontwerp voor een raad van vijftig kunstenaars, allemaal partijleden, maar als het politburo het afkeurde, kon je opnieuw beginnen.'

De raad gaf ook aanwijzingen aan de uitverkoren kunstenaar, een hand die anders moest, een been dat beter naar voren geplaatst kon worden. Subtiele aanwijzingen, maar ze konden de uitstraling van een beeld totaal veranderen. 'Onder Stalin moesten mensen heroïsch worden uitgebeeld, optimistisch, moedig.'

Met beelden van politici en vooral van Stalin kon je echt rijk worden. Maar dat stond te ver van me af. Ik maakte liever een beeld van een pioniertje, daar kon ik tenminste nog contact mee krijgen, de ziel van bloed leggen.'

Kunstenaars konden ook zelf voorstellen voor projecten indienen. In 1942 vraagt Olga toestemming aan een militaire commissie om naar het front te mogen. 'Ik wilde de oorlog leren begrijpen. Ik vond het geschiedenis die uitgebeeld moest worden. Dat kon ik niet op basis van foto's uit de krant. Op dat moment was de oorlog een levenskwestie in de Sovjet-Unie. Bleef Rusland bestaan? Twee keer heeft Olga enkele maanden aan het front doorgebracht. 'Ik woonde in een tent. Er was veel lawaai, veel mensen, vliegtuigen die overvlogen, bommen die ontploften. En ik maar schetsen. Schetsboeken vol. Verplegers die een gewonde ondersteunden, een brancard droegen, mensen die mank liepen, eindeloos wachtten op vervoer. Piloten, soldaten. Er was te veel, veel te veel om vast te leggen. Geen tijd om bang te zijn.'

Olga laat haar schetsen zien. Eindeloos veel. Je ziet de haast er nog in. Een tekening is nog niet af, of de volgende wordt al gemaakt. In haar atelier staan nog enkele modellen van klei die ze op basis van de schetsen heeft gemaakt. De beelden zijn ondergebracht in het museum van het Medische Rode Leger in Leningrad.

‘Onder Stalin moesten mensen heroïsch worden afgebeeld’

In 1988 besluit Olga de eerste vrouwelijke piloot die ooit over Rusland heeft gevlogen, nog eens uit te beelden. Ze leerde haar in de oorlog kennen en heeft altijd contact met haar gehouden. 'Het moedige, het heroïsche van die vrouw trok me aan. Als kind was ik jongensachtig. Ik reed paard, klom in bomen, speelde niet met poppen. Toen ik met haar reliëf bezig was, probeerde ik me voor te stellen hoe het was om te vliegen. Op een ochtend werd ik wakker, mijn dekens in de war, mijn armen wijd, alsof ik een vliegtuig was.'

Olga laat het reliëf zien: een vrouw met wapperende haren kijkt streng in de verte. Van vrijwel al haar beelden heeft ze nog een gipsmodel. Ook van het grafbeeld dat ze voor haar man Nikolai maakte. Een rustige man ziet toe hoe Olga liefdevol naar hem opkijkt. Olga vertelt over andere kunstenaars en laat werken van hen zien. Ze begint te filosoferen over het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke kunstenaars. 'Alleen een heel goede mannelijke kunstenaar kan de gevoeligheid van een vrouwelijke kunstenaar een beetje benaderen. In Leningrad staat een beeld van Peter de Grote, gemaakt door een bekende mannelijke kunstenaar. Maar het hoofd van Peter is gemaakt door een vrouw. Dat kon die man niet. Zij deed het binnen vierentwintig uur.'

Olga gaat achter het beeld van Visotski zitten en zet zijn muziek op. Ze wil duidelijk weer aan het werk. Het is een wonderlijk beeld. Terwijl al haar andere werk egaal van kleur is, heeft de witgipsen Visotski een bruine omligting. 'Visotski heeft een tragisch leven geleid. Van nature was hij vrij, maar door het systeem werd hij gevangen gehouden. Hij zit achter tralies, vandaar dat bruine.'

Nee, ik heb me nooit als Visotski gevoeld. Ik ben altijd vrij geweest. Ik had niet veel geld nodig. Kunstenaars die van geld hielden, maakten beelden van Stalin, Lenin en andere politici. Ik heb altijd portretten van zielsverwanten gemaakt. Eigenlijk kon ik doen wat ik wilde. Nu niet meer. Mijn lichaam wordt oud. Er zijn dagen dat ik niet in mijn atelier kom, omdat ik te moe ben. Maar wat mij interesseert, de ziel van de mens, heb ik er altijd uit kunnen halen. Dat was het scheppen'.

Mar Oomen